

УДК 159. 922. 6(0758)

Ніколаєнко С.І.

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ ЗА БОЛОНСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

Світлана Ніколаєнко. Проблема адаптації студентів до навчання за болонською системою. Пропонуються деякі результати вивчення процесу адаптації студентів ВНЗ до змін в системі вищої освіти у зв'язку з її реформуванням на основі Болонської декларації.

Светлана Николаенко. Проблема адаптации студентов к образованию по болонской системе. Предлагаются некоторые результаты изучения процесса адаптации студентов ВУЗа к изменениям в системе высшего образования в связи с его реформированием на основе Болонской декларации.

Svetlana Nikolaenko. Problem of student's adaptation for education according to bologna system. Here are some research results of student's adaptation for changes in the higher educational system connected with its restructuring based on Bologna declaration.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день система вищої освіти України потребує реформ. Така необхідність виникає у зв'язку із тим, що рівень української вищої освіти вважається нижчим ніж рівень освіти розвинутих країн Західної Європи.

Наша вища освіта не визнається європейською спільнотою, тому що її стандарти застаріли і не відповідають вимогам сучасного життя, не сприяють розвитку суспільства. Застарілі підходи до організації підготовки майбутніх фахівців створюють перешкоди на шляху уніфікації системи освіти в контексті інтеграції України у євроатлантичні структури.

Інтеграційний процес на культурно-освітньому та науково-технічному напрямках для України, як і для будь-якої країни Європи, полягає по-перше, у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, по-друге, у поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків України, як і будь-якої іншої країни у ЄС.

Отже, потрібно змінювати, реформувати освіту у вищих навчальних закладах України за міжнародними зразками. Проведення реформ,

спрямованих на покращення вищої освіти в Україні, повинно узгоджуватися з європейським вибором нашої держави.

Найкращим варіантом для реформування процесу підготовки майбутніх фахівців і спеціалістів в системі вищої школи є приєднання освіти України до Болонської декларації, яка була задекларована і проголошена у зв'язку із прагненням привести вищу освіту в європейських країнах до єдиних стандартів і критеріїв. Процес реформування вищої освіти у країнах Європи, який триває на сьогоднішній день і оцінюється по-різному не тільки фахівцями, а і спільнотою, визначається Болонською декларацією і тому має назву Болонський.

«Болонським процесом» в останні роки прийнято називати діяльність вчених ряду європейських країн, яка спрямована на те, щоб зробити узгодженими системи вищої освіти цих країн. Основний зміст Болонської декларації, прийнятої 19 червня 1999 р., полягає в тому, що країни-учасниці зобов'язалися до 2010 р. привести свої освітні системи у відповідність до певного єдиного стандарту.

В рамках цієї діяльності, або «Болонського процесу», європейські навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль у створенні європейського простору вищої освіти. Європейські країни прагнуть цього для того, щоб прискорити впровадження і розвиток нових технологій в усьому, в тому числі і в освіті, щоб наздогнати заокеанських партнерів у різних сферах життєдіяльності суспільства і за економічними показниками. Така мета для свого досягнення потребує величезних зусиль з боку гарно підготовлених висококваліфікованих кадрів, спеціалістів нового типу у системі вищої освіти. Для забезпечення їх підготовки відбувається реформування вищої освіти в Європі. До цього процесу залучається і Україна.

В результаті буде створена Болонська співдружність, до якої увійде і Україна, як єдиний науковий і освітній простір. Основна мета такої співдружності – це стимулювання мобільності, створення умов для переміщення студентів, викладачів, наукових робітників в межах цього

простору, а також забезпечення працевлаштування на території тих країн, які приєдналися до цього процесу [2, с. 268].

В даному процесі беруть свою участь з 1990 року 30 країн, а з 2003 року – 40 країн Європи. В момент підпису декларації у 1990 році міністри освіти європейських країн взяли на себе зобов'язання реформувати системи освіти власних країн, щоб рухатися на шляху об'єднання, але при цьому зберегти цінності і досягнення освіти своїх країн. Україна приєдналася до Болонського процесу у травні 2005 року. Участь України в цьому процесі буде сприяти вирішенню проблем визнання українських дипломів і буде укріплювати наші позиції на світовому ринку освітніх послуг, включаючи і країни СНД.

У відповідності з положеннями Болонської декларації, одним із принципів нової системи освіти є запровадження кредитно-модульного навчання як найновішої моделі організації навчального процесу, тобто введення модульно-рейтингової системи оцінки знань студентів.

Сутність нової системи навчання полягає в тому, що в межах дисципліни виділяються *модулі*, тобто розділи, які повинні бути вивчені за певний проміжок часу, і по кожному із яких визначається об'єм засвоєних за цей проміжок часу знань. Рівень засвоєння знань і їх об'єм перевіряється не тільки під час заліку (ПМК), а головним чином в процесі семінарських, практичних і індивідуальних занять, під час яких студенти мають можливість набирати бали за різні форми прояву цих знань і їх контроль. Кількість балів визначає їх рейтинг за семестр. Завдяки цьому постійно відслідковується, якість засвоєння знань. Студенти на заняттях постійно перебувають у стані змобілізованості і готовності. Така організація навчання сприяє підвищенню рівня, об'єму знань, стимулює до їх накопичення майбутніми спеціалістами з метою подальшого використання у професійній діяльності. Отже, така система навчання є новою і потребує адаптації. Її ще називають кредитно-модульна система навчання.

Таким чином, на сучасному етапі відбуваються зміни в системі вищої освіти, здійснюється реформування традиційної вищої освіти в Україні,

модернізація її на основі Болонського процесу. Щоб вчасно вносити певні корективи у цей процес удосконалення вищої освіти, який триває сьогодні, потрібно весь час вивчати результативність тих заходів, які впроваджуються в різних навчальних закладах. Для цього можуть бути використані в тому числі і психологічні дослідження.

Модернізація, реформування навчання за «Болонським процесом» ставить нові вимоги до адаптації студентів, від якої залежить їх правильна соціалізація, професіоналізація.

Адаптація повинна відбуватися своєчасно і послідовно у відповідності із закономірностями і механізмами цього процесу. Щоб їх враховувати і управляти процесом адаптації студентів до кредитно-модульного навчання в нових умовах потрібна система проведення наукових досліджень цього процесу.

Аналіз актуальних досліджень проблеми адаптації в умовах навчання дозволяє говорити про наукову організацію праці студента та її основні складові, про психологічні механізми засвоєння інформації, про етапи сприйняття та осмислення навчальної інформації, про основні правила та прийоми запам'ятовування матеріалу, про основні правила конспектування, про режим індивідуальної праці та відпочинку студента, про планування студентом самостійної навчальної діяльності. Вирішення цих питань сприяє адаптації, а тому вивчається представниками і фізіології, і педагогіки, і психології такими як М.Є. Введенський, К.Д. Ушинський, Б.Г. Ананьєв, Р.Бернс, І.В. Дубровіна, А.Й. Капська, О.В. Безпалько, З.Н. Курлянд, І.М. Богданова, О.В. Мудрик, І.П. Підласий, Н.О. Хроменков тощо.

Щоб полегшити процес адаптації студентів до навчання в умовах реформування цього процесу, потрібно пропонувати студентам роз'яснення про цю систему навчання, ставити нові вимоги певної складності і форми до їх самостійної роботи, якої за «Болонським процесом» стає більше за рахунок скорочення аудиторних годин. Щоб відбувалось пристосування студентів до нових умов потрібна і психологічна допомога.

Мета статті – довести, що управління адаптацією до нових вимог в рамках нової кредитно-модульної системи навчання є бажаним, необхідним і воно може бути забезпечене через різні форми роботи практичного психолога із студентами.

Предметом нашого дослідження стала динаміка емоційних станів студентів під час їх адаптації до кредитно-модульної системи навчання, яка свідчить про те, як виникає і протікає цей процес.

Виклад основного матеріалу потрібно почати з наступних теоретичних положень, зроблених нами щодо адаптації:

1. Адаптація може бути фізичною, біологічною, психологічною, або соціально-психологічною, так як процеси адаптації включають не тільки оптимізацію функціонування організму, а і підтримку збалансованості системи «організм-середовище».
2. Суттєвою відмінністю будь-якої адаптації людини є те, що вирішальне значення у підтримці адекватних відносин в системі «індивідуум-середовище» має її психіка як свідомість.
3. Психічна адаптація людини розглядається і оцінюється за результатом діяльності цілісної системи самоуправління (на рівні «оперативного спокою, або рівноваги, відповідності вимогам ситуації»).
4. Максимально можливе задоволення актуальних потреб і виникнення відповідних емоційних станів є, таким чином, важливим критерієм ефективності адаптивного процесу.
5. Якщо адаптація, не відбувається як потрібно, то це буде вести до виникнення напруги, негативних емоцій і буде спричиняти стресові стани і схильності до депресії.
6. Психолог, а з ним, зокрема, і викладач у вузі повинні розпізнавати основні етапи реального процесу адаптації: підготовчий етап, етап стартового психічного напруження, етап гострих психічних реакцій входу і етап гострих психічних реакцій виходу.

7. На відміну від підготовчого етапу і етапу стартового психічного напруження, третій етап адаптації характеризується тим, що особистість починає переживати на собі вплив психогенних факторів в умовах зміни ситуації. На цьому етапі людина їх чітко виділяє, що і спричиняє, в кінці кінців наступний етап гострих психічних реакцій виходу.

8. На етапі гострих психічних реакцій входу а потім виходу людина починає відчувати стан фрустрації, відбувається активація адаптивного механізму.

На основі вище означених теоретичних положень про адаптацію і її етапи, ми припустили, що на другому курсі продовжується психічна адаптація студентів до реформування навчання за *«Болонським процесом»*, в той час як адаптація до навчання у вищому навчальному закладі, у зв'язку із закінченням навчання у школі, відбулася.

Основною **гіпотезою** нашого дослідження є положення про можливість закономірного виникнення і існування негативних емоційних станів студентів другого курсу. Їх самопочуття є свідченням того, що саме на цей момент їх адаптація до нової системи навчання за *«Болонським процесом»*, знаходиться на етапі гострих психічних реакцій входу.

Етап гострих психічних реакцій входу – це дуже відповідальний етап, тому що адапційний процес на цьому етапі може мати два можливих варіанта розвитку: або подальшої адаптації або дезадаптації. Пояснюється це тим, що фрустрація є наслідком конфлікту між потребами людини і обмеженнями, що пропонуються з боку нової системи навчання, або умовами основної діяльності, в даному випадку учбової. Наслідки фрустрації за їх впливом на особистість і її поведінку можуть бути конструктивними і руйнівними.

Конструктивний момент фрустрації полягає у тому, що емоційна напруга, викликана нею, активізує психічну діяльність людини по пошуку виходу із конфліктної ситуації між її потребами і соціальними обмеженнями по їх реалізації. Важливою в цій ситуації є переоцінка її, що дозволяє по-новому побачити елементи того, що вимагається соціальним середовищем, наприклад у зв'язку з вихованням.

Однак, існує і явище фрустраційної толерантності, або порогової величини рівня напруги, перевищення якої може мати *деструктивний* вплив на психіку і поведінку людини. Зростання напруги, що викликана стеничними емоціями, які людина переживає у зв'язку із ускладненнями, наприклад в навчанні, може перевищити поріг толерантності ще до того як система психічних реакцій дозволить особистості знайти конструктивний вихід із ситуації. В цьому випадку напруга продовжує наростати на фоні тривожних емоцій, що в свою чергу веде до дезорганізації психічної діяльності і виснаження психічних, пізнавальних, інтелектуальних можливостей людини.

Щоб попередити такий розвиток подій і покращити ефективність від реформ в системі вищої освіти і навчання за *«Болонським процесом»* потрібно вивчати, як проходить процес психічної адаптації. Цією роботою краще займатися психологу в кімнаті психічного розвантаження, тому, що в деяких випадках зростання напруги супроводжується емоційною неврівноваженістю, дратівливістю, що заважають раціональним процесам. Людина хвилюється, розгублюється, впадає у паніку, втрачає контроль над ситуацією і своєю поведінкою. Внаслідок цього людина втрачає нервово-психічну рівновагу, стає схильною до порушень функцій нервової системи і в результаті часто починають виникати різноманітні соматичні захворювання.

Ми також вважаємо, що адаптація до навчання у вузі і адаптація до навчання за кредитно-модульною системою вимагають сформованості різних соціально-психологічних особливостей, здібностей і вмінь, а тому відбуваються по-різному, в різні терміни, хоч можливо паралельно і одночасно.

Під час спостережень в процесі навчання за різноманітними проявами поведінки студентів і їх успішністю, ми встановили, наступне:

- 1) - що на другому курсі у студентів сформовані навички до самостійної роботи в навчанні,
- 2) - що існує готовність до засвоєння теоретичного рівня наукових знань.

Вони є ознаками адаптації до навчання у вищому навчальному закладі. Але навіть у досить успішних в навчанні студентів існує емоційна неврівноваженість і інші ускладнення емоційного характеру.

Для отримання об'єктивної інформації було проведене експериментальне дослідження з використанням таких методик як шкала міри перевтоми [1, с. 326], методика диференціальної діагностики депресивних станів Зунге [4, с. 82], опитувальник Бека [4, с. 83], шкала реактивної і особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна [4, с. 85], методика діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда [7, с. 457].

Результати тестування студентів-другокурсників через місяць після початку занять у третьому семестрі (або перший семестр другого курсу) по тесту, що дозволяє виявити рівень виснаженості, свідчать, що для переважної більшості студентів (для 20 із 25 в різних групах) характерним є зниження дієздатності, дратівливості, швидка поява втоми, а отже в цілому – емоційна неврівноваженість.

Результати тестування щодо схильності до депресії за методикою Зунге, свідчать, що нервовий зрив для більшості студентів (для 16 – 17 із 25 в різних групах) є реальним, так як у них більше 60 балів, що свідчить про замаскований субдепресивний стан.

Результати тестування за шкалою Е. Бека, свідчать, що ступінь депресії для більшості студентів є середнім (для 10 із 25 в різних групах, у яких результати коливаються між 10 і до 25) і високим (для 5 із 20 в різних групах, у яких результати більше 25).

Вивчення тривожності за методикою Спілбергера-Ханіна і адаптивності за методикою К.Роджерса і Р.Даймонда дозволило встановити такий факт: ефективність психічної адаптації у осіб з високим, середнім і низьким рівнями тривоги є різною.

Виявилось, що при *низькому* рівні тривоги 75% від студентів групи демонструють ефективну адаптивність, 23% – нестійку адаптивність і 2% – неможливість адаптації.

При *середньому* рівні тривоги 42 % від загальної кількості студентів у групі проявили високий рівень адаптованості, в той час як 55 % – нестійку адаптованість і 3 % – неможливість до адаптації.

При *високому* рівні тривоги тільки 17 % від загальної кількості студентів у групі проявили високий рівень адаптованості, в той час як 39 % – нестійку адаптованість і 44 % – неможливість до адаптації.

На основі вищесказаного можна зробити наступні **висновки**.

1. Емоційна неврівноваженість є ознакою того, що процес адаптації студентів до нової системи навчання на другому курсі відбувається і знаходиться на етапі стартового психічного напруження.

2. Стан людини на цьому етапі можна порівняти з переживаннями перед спортивними змаганнями, виходом на сцену, передекзаменаційним хвилюванням.

3. Межі цього етапу важко визначити, так як динаміка адаптивного процесу не має чітких часових показників.

4. Швидкість адаптації залежить від індивідуальних особливостей кожної людини, умов її діяльності і навчання.

5. Змістовна і функціональна сторона цього етапу полягає у зростанні емоційних переживань, які формують стан напруги і являються по суті психофізіологічними детермінантами активації будь-якої живої істоти.

6. На другому курсі навчання в умовах його реформування відбувається внутрішня змобілізованість психічних ресурсів студентів для подальшого їх використання в цілях організації нового рівня психічної діяльності в умовах, до яких вони ще не звикли.

7. Негативні емоції можуть привести до підвищення рівня тривоги, що може мати негативні наслідки для подальшої адаптації, успішності роботи, навчання і зменшує імовірність отримання очікуваного ефекту від

застосування нової системи навчання, в тому числі його реформування за Болонським процесом.

8. Всі підстави говорити про необхідність психологічного супроводу, про бажаність створення на рівні вищого навчального закладу, особливо в умовах реформування системи навчання і перехідного періоду у суспільстві, психологічних служб, які будуть його забезпечувати.

9. Щодо динаміки психічної адаптації студентів до навчання за кредитно-модульною системою, то, спираючись на теоретичні положення про закономірності цього процесу, можна говорити, що вона успішно відбувається, а значить і адаптивність студентів формується, яка, буде гарантувати готовність до будь-яких змін умов нашого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграшенков А. Психология на каждый день. Советы, рекомендации, тесты. – М. : Вече, АСТ 1997. – 480 с.
2. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: Навч. Посіб. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
3. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М. Грехов, Ю.А. Гапон, Ю. І. Палеха. – К.: Знання, 2004 – 500 с.
4. Малкина-Пых И.Г. Психосоматика. /И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2008. – 1024 с.
5. Основи психології і педагогіки: Навч. посіб. / За ред.. А.В. Семенової. – К. «Либідь», 2007, – с. 320.
6. Рабочая книга психолога. Технология эффективной профессиональной деятельности/Пособие для специалистов, работающих с персоналом. М.,1996. – 397 с.
7. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Изд-во Дом «Бахрах», 1998 – 672 с.

Проблема **адаптації** студентів до навчання за Болонською системою.

Педагогічні науки. – збірник наукових праць частина третя. Сум ДПУ ім.

А.С. Макаренка 2009. ст. 238-246.